

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СУБОТИЦА
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
МАТИЦА СРПСКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА ПАВЛА ИВИЋА

Зборник радова са трећег међународног научног скупа
ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА ПАВЛА ИВИЋА
(Српска академија наука и уметности, Београд, Матица српска и
Филозофски факултет, Нови Сад, Градска библиотека, Суботица,
Институт за српски језик Српске академије наука и уметности,
Београд, 17–19. септембар 2001)

Редакција

Томислав Бекић, Бранислав Брборић, Јован Јерковић, Божидар
Ковачек, Александар Младеновић, Мирослав Пантић, Драгољуб
Петровић, Миломир Петровић, Мато Пижурица, Јудита Планкош,
Слободан Реметић, Никша Стипчевић, Сретен Угричић

Главни уредник
ЈУДИТА ПЛАНКОШ

Суботица — Нови Сад — Београд
2004

РАДА СТИЈОВИЋ (Београд)

ФРИКАТИВИ Φ И χ У ГОВОРУ ВАСОЈЕВИЋА

Еволуција консонантског система штокавских говора ишла је, као што је познато, у правцу успостављања његове симетричне структуре, што је остваривано повећањем броја африката, уклањањем дисхармоније између африката и струјних сугласника и елиминацијом безвучних констриктива који нису имали одговарајуће звучне парњаке (Ивић 1994, 109).

У говору Васојевића, који припада говорима које је проф. Ивић у првим и последњем своме раду из дијалектологије називао зетско-сјеничким (Ивић 1956, 1998) дијалектом, постојећа асиметрија у консонантском систему ублажена је настанком струјних палатала \acute{c} и \acute{z} , као и елиминацијом непарног консонанта x . Потпуну симетрију нарушава постојање фонеме ϕ , која се веома добро чува у овом говору, као и одсуство фонеме s , која је у Васојевићима забележена само у неколиким примерима тепања и у сандхију.

Не треба посебно наглашавати да је главне правце развоја српскохрватског консонантизма, сагледаваног као систем, описао и образложио проф. Ивић користећи се, пре свега, методама лингвистичке географије, а на основу материјала који су му пружали дотадашњи описи српскохрватских дијалеката (Ивић 1957^a). Тај материјал је, мада обиман, 1957. био непотпун, па ипак је омогућио проф. Ивићу да на дијалекатској карти исцрта прецизне изоглосе анализираних лингвистичких феномена и изведе поуздане закључке о узроцима посматраних појава, остављајући будућим истраживачима да у омеђене просторе унесу нови материјал. Овај рад је писан, пре свега, с тим циљем. Његов задатак је да опише стање у Васојевићима у вези са двама непарним консонантима у штокавском систему консонаната — са констриктивима ϕ и x .

Говор Васојевића спада у оне штокавске говоре у којима је сугласник ϕ широко заступљен, тј. у којима је његова супституција веома ретка. Овај глас је најчешћи у позајмљеницама (пре свега романског и турског порекла, а у новије време и онима са других говорних подручја

— енглеског, немачког и сл. — а које су дошле са продирањем савремених цивилизацијских тековина) и у ономаџпејама.

Примери:

а) позајмљенице:

— *фа̀брика*, *фа́ја* (огреботина), *факі́р/факі́јер*, *факули́еи*, *фа̀љий*, *фале́иши* (гатати: Циганка *фале́иша* женама), *фамі́лија*, *фа̀наи* (жандар у картама), *фање́ла* (цемпер), *фа̀рба*, *фа̀рмерице*, *фа́ша* (бразготина, огреботина; трака сланине), *фа́шай* (ма́чка *фа́ша*), *фа́шай се* (ма́чке се *фа́шайу*), *фелі́ица* (*фелі́ица* љеба), *фелі́ја* (комад: *фелі́ја* сира), *фелі́јай* (*фелі́јам* тикву), *фе́нер*, *фе́иша* (кришка: *фе́иша* љеба), *фíзикална* тера́пија, *фи́јурин* (врста новца), *фи́лици* (кришчица), *фи́лија*, *фи́лијай* (*фи́лијам* крушке), *Фили́й*, *фíн*, *фíно*, *фина́ици*, *фише́клија* (реденик), *фише́чина* (чаура), *фо́рца* (у изр. *да́и фо́рцу* — приморати), *фо́рцаи* (приморавати), *фре́гаи* (рибати: ђево́јке *фре́гају* по́д), *фре́н*, *фре́нав*, *фре́шак*, *фре́гаи* (пећи приганице), *фре́жидер*, *фркаде́ља* (укосница), *фру́с*, *фру́и* (једногодишњи род на земљи), *фру́иши* (*фру́и* имање), *фруце́ишо* (марамница), *фу́кара*, *фукари́ја*, *фу́ндук* (крупно, напредно дете), *фу́рбеш* (лукава особа), *фу́рбе́шка*, *фурса́и*, *фурса́иши* (спопадати), *фурса́ишија*, *фурун/фуруна*, *фу́ишо* (део женске одеће), *фу́ишогуза* (*фу́ишогуза* се бо́ље му́зе);

— *инфла́ција*, *исфа́шай* (изгрести), *исфелі́јай/исфилі́јай* (исећи на кришке), *исфи́иши*, *исфре́гаи* (изрибати), *исфре́гаи* (испећи приганице), *исфре́ндаи/исфунда́и* (трљањем очистити), *ише́фи*, *ише́фрйи* (размазити), *је́фино*, *Је́фишо*, *кайа́фа* (три снопа кукуруза везана у облику купе), *кафа́на*, *кафи́н*, *кошро́фа*, *коференци́ја*, *лу́фйер* (беспосличар), *лу́фйираи* (беспосличити), *мари́феи*, *ма́фија* (олош, багра), *му́фиач*, *на́фака* (срећа), *на́фара*, *на́фачен* (срећан), *на́фачи* (искоришћавати), *нафилі́јай* (насећи), *нафíалин*, *о́шефи*, *о́шефи се*, *офа́рбай*, *офе́рчи* (запазити, учити), *офи́раи*, *офи́раи се*, *офи́ир*, *офре́гаи* (изрибати), *офру́иши* (искористити: добро ме *офру́ишо*), *офунда́и* (опастити: сто́ка *офунда́ла* орни́цу), *офурса́иши* (спопасти некога), *ила́фон*, *йо́фре́фи*, *йо́фаши се* (изгрести се: ма́чке се *йо́фашише*), *йре́фиан*, *йрифо́рцаи* (натерати), *йро́фесор*, *са́фа* (лонче за воду), *Сше́фан* (поред новијег и ре́шег *Сше́ван*), *со́фра*, *ше́лефон*, *ши́фусари*, *йре́фи се*, *ћу́ксфйр*, *уфакі́ри се* (оронути, смршати), *уфи́иши* (увртети у главу), *у́фун*, *у́ксфйр*, *шкро́фуле*;

— *де́ф* (у изр. *би́т де́ф* — пропасти), *уре́ф* (у изр. *оста́т на уре́ф* — пропасти), *ши́оф*;

б) ономаџпеје:

— *фи́јо/фјо́* (узв.), *фи́јук*, *фи́јукай*, *фи́јукнуи*, *фй́к/фй́ка* (узв.), *фй́кнуи* (ударити: *фй́кнуи* те по ћу́ши), *фй́кнуи* (дунути, о ветру), *фй́с*

(узв.), *фисак* (оштар бол), *фискāӣ* (ударити прутем), *фиснӯӣ*¹ (*фисни* га по ногāма), *фискаӣ* (пробадати, о болу: *фискā* ми у пр̄си), *фиснӯӣ* (*фиснӯ* ми испод реб̄ар̄а), *фй̄һ* (узв.), *фй̄һнӯӣ* (одсећи једним покретом: *фй̄һни* вр̄ кра̄ставиц̄е), *фй̄ишй̄ӣӣ* (жигнути: *фй̄ишй̄ӣ* ме нешто више бӯ-брег̄а), *фр̄га* (хип. назив за мачку), *фр̄го* (хип. назив за мачка), *фр̄еска* (напрслина), *фр̄ескаӣ* (добити напрслине), *фр̄к/фр̄ка* (узв.), *фр̄каӣ* (брати све до последњег: *фр̄кајӯ* в̄оће; скидати лишће с гране једним потезом руке: тата *фр̄кā* љеск̄ов̄ак), *фр̄кнӯӣ* (*фр̄кнӯ* к̄оњ), *фр̄л̄е* (узв.), *фр̄љакаӣ* (бацати: *фр̄љакајӯ* ш̄љй̄ве), *фр̄љакаӣ се* (нем̄о да се *фр̄љакаӣ*), *фр̄љақнӯӣ* (*фр̄љақни* ов̄о нис̄ пот̄ок), *фр̄љақнӯӣ се* (*фр̄љақни се* к̄аменом), *фр̄ља́чӣӣ* (бацити: *фр̄ља́чи* к̄ам̄ен), *фр̄љй̄ӣ* (бацити: *фр̄љй̄* на м̄ене некакву кутију; скочити: пр̄епаде се п̄а *фр̄љй̄* дв̄а м̄етра у висину), *фр̄љнӯӣ* (*фр̄љни* ми т̄е ш̄йбице), *фр̄нда* (узв.), *фр̄с/фр̄сӣ/фр̄сӣа* (узв.), *фр̄снӯӣ* (ударити прутем: *фр̄сни* га мало ј̄ач̄е), *фр̄һ* (узв.), *фр̄һнӯӣ* (*се*) (известити неки брз покрет: *фр̄һни* т̄о преко пл̄џа; *фр̄һни се* испод гр̄ед̄е), *фр̄иш* (узв.), *фр̄ишк̄аӣ* (крескати: не *фр̄ишк̄а* ц̄аб̄е т̄е ш̄йбице), *фр̄ишнӯӣ* (креснути: *фр̄ишни* једну машину), *фр̄ишй̄ӣӣ* (ударити прутем: *фр̄ишй̄ӣ* га по ст̄егну), *фӯка* (и змиј̄е стој *фӯка* кат се преп̄ан̄е — нешто к̄а м̄ачка), *фукй̄ање* (шт̄а е он̄о *фукй̄ање*?), *фӯка* (узв.), *фӯкнӯӣ* (смазати), *фӯлаӣ се* (шуњати се: шта *се* *фӯлаӣ* тудије, *фӯкаро* једна!).

— *дофӯлаӣ се* (дошуњати се: *дофӯла се* он̄а п̄ог̄ан), *дофӯњаӣ се* (дошуњати се: *дофӯња се* да га не ос̄етиш), *дофӯрӣӣ* (*дофӯрӣо* е ст̄о к̄ил̄а с̄ијена), *зафр̄ља́чӣӣ* (*зафр̄ља́чи* к̄ам̄ен), *зафӯчаӣ* (*зафӯча* м̄ачак), *ис̄йофр̄љй̄ӣ* (извући, извадити; потегнути: *ис̄йофр̄љй̄* из н̄ед̄ар̄а муш̄е-му дув̄ана; *ис̄йофр̄љй̄* пр̄џају лив̄ад̄е), *ис̄йофӯчаӣ* (експр. извадити: *ис̄йофӯча* лев̄ор), *исф̄иск̄аӣ* (*исф̄иск̄ала* га мајка љеск̄ов̄аком), *исфр̄ск̄аӣ* (*исфр̄ск̄а* га добро тијем пр̄утом), *исфӯлаӣ се* (ишуњати се: не знамо ка *се* *исфӯлао*, теке св̄е је пр̄ен̄ио), *к̄еф̄иш̄аӣ* (*к̄еф̄иш̄е* ј̄азбав̄ац), *кофр̄љаӣ* (ир. рајати: с̄амо *кофр̄љају* ђ̄ецу), *кофр̄љнӯӣ* (*кофр̄љн̄е* диј̄ете к̄а из пр̄аћк̄е), *м̄екофӯк*, *накофр̄љаӣ*, *нафр̄снӯӣ* (*нафр̄снӯло* ми је цк̄ло), *нафӯкаӣ* (најести), *нафӯкаӣ се* (најести се), *о̄йфр̄кнӯӣ* (подрости: ђ̄еца су ми *о̄йфр̄кнӯла*), *о̄йф̄ика̄рӣӣ* (*о̄йф̄ика̄ри* вр̄ кра̄ставиц̄е), *о̄ћофр̄каӣ* (*о̄ћофр̄ка* кӯрву), *о̄ф̄икнӯӣ* (*о̄ф̄икни* га пр̄утом), *офр̄аӣшй̄ӣӣ*²

¹ У РЈА је изнета претпоставка да је *хвиснуӣи* старији облик глагола *фиснуӣи*. У том случају би овај глагол и њему сличне лексеме (*фискаӣ*, *офискаӣ*, *исфискаӣ* и сл.) ишле међу примере типа *фала*, *файаӣ* и сл. Биће, међутим, да је управо обрнуто — да су облици типа *хвисаӣи*, које налазимо у неким нашим крајевима, у Дубровнику на пример (Скок Етим., под *фићкаӣи*) хипер-корекција облика типа *фискаӣи* (Рјечник ЈАЗУ, под *хвиснуӣи*).

² Уколико овај глагол доведемо у везу са прасловенским кореном *hvorstь, пример треба ставити у ред са *ф̄ала*, *ф̄ат̄ат* и сл. Исп. Ивић 1957⁶, 128, гл. пофр̄астим и пофр̄аштим.

(офр̀аши̑и га пр̀утом), офр̀каи̑ (обрати: офр̀каи̑ смо цр̀ешње; једним потезом скинути (офр̀каи̑ ли̑шће), офр̀ндаи̑ (огрепсти: офр̀ндао сам р̀уку; опасти: офр̀нда̀ла ми је ст̀ока лива̀ду), офр̀ња̑и̑ се (очешати се: офр̀ња̑ се о мене), офр̀сн̀уи̑, ђф̀ук (прут), оф̀укаи̑ (појести), оф̀ука̀ч, оф̀укли̑ја, оф̀укли̑и̑ (халапљива особа), и̑роф̀ула̑и̑ се (пришу̀њати се), и̑оо̑и̑фр̀кн̀уи̑ (поодрасти), и̑роф̀ула̑и̑ се (проћи кришом: и̑роф̀ула̑ се поред мене ка шт̀етно п̀ашче), и̑роф̀уча̑и̑ (и̑роф̀уча а̀уто).

Неки облици који су у многим другим српским дијалектима, као и у књижевном језику, обични са *в*, овде чувају изворни глас *ф*: р̀офи̑и̑ (стгрч. ροφέω), ф̀ајда (тур. fayda), ф̀ајд̀д̀са̑и̑, ф̀ајд̀д̀са̑и̑ се, оф̀ајд̀д̀са̑и̑, оф̀ајд̀д̀са̑и̑ се, ко̑и̑р̀д̀фа, поред рѐе̑ег ко̑и̑р̀д̀ва (јужнотал. cutrufo).

Фонема *ф* јавља се и на месту етимолошког *в*:

а) у домаћим речима: ф̀и̑р, заф̀и̑ри̑и̑ (направити вир), заф̀и̑ри̑и̑ се (п̀оток се заф̀и̑ри̑о), заф̀и̑рак, заф̀и̑ја̑и̑ (заф̀и̑ја̀о сн̑и̑јег), заф̀и̑ја̀ва̑и̑ (заф̀и̑ја̀ва̑ испод стр̀е̑е), ф̀а̀би̑и̑, ф̀а̀бн̀уи̑, ф̀о̀ња (убаж̀ђе се ф̀о̀ња), ф̀д̀ња̑и̑, ф̀о̀њо, ф̀р̀ба (одјав̑и̑ше гов̀еда у ф̀р̀бе), ф̀р̀бља̀к, ф̀р̀бд̀ва̀к (врбов прут: ђеца се уми̑р̀е кад ви̑д̀е ф̀раб̀д̀ва̀к), ф̀р̀бд̀вача (врста јабуке окалемљене на врбу), ф̀р̀бо̑у̑ц (време када врбе пупе), ф̀р̀иска, ф̀р̀искаи̑, ф̀р̀и̑ши̑а̑и̑, уф̀ен̀уи̑, у̑и̑у̑фи̑и̑, балаф̀ур̀д̀и̑ја (и̑оред балав̀ур̀д̀и̑ја), ф̀и̑ж̀ља̀с, и̑ри̑фа̑и̑ни̑к;

б) у страним речима: коф̀е̑ри̑а (млет. совер̀со), фир̀ани̑ја (велика и хладна просторија, тур. viganе), и̑ил̀аф (тур. pilav), каф̀ана, каф̀ен̑и̑, ка̀фа (данас, раније само к̀ава).

У незнатном броју примера забележила сам фонему *ф* на месту гласа *и̑*:

а) у домаћим речима: и̑ос̑и̑фка (врста лопате, односно лопатице; вероватно преко *в*) и ф̀ру̀га (линија, пруга: з̀ебра и̑ма̀ б̑и̑јел̀е̑ и цр̀н̀е ф̀ру̀ге);

б) у страним речима: к̀д̀фча (тур. Корса, овде је, додуше, *ф* настало посредним путем преко *в*), зак̀д̀фча̑и̑, ма̑и̑и̑р̀а̀фа (тур. та̀агара), ма̑и̑и̑р̀а̀фи̑и̑.

Јавља се и обрнут случај — да се уместо *ф* чује *и̑*: у старој позајмљеници и̑ас̀у̑љ, која се у овом фонетском облику среће у већини наших дијалеката, затим у неколико романизма: и̑ри̑га̑и̑, и̑и̑ри̑га̑и̑, на̑и̑ри̑га̑и̑, и̑ри̑гани̑це (лат. frigere > тал. frigerre), који се подједнако често чују и са *ф*: ф̀ри̑га̑и̑, и̑сф̀ри̑га̑и̑, наф̀ри̑га̑и̑ — осим именице приганице, која се чује само у овом облику.

У појединим случајевима *ф* се налази на месту *к*: ј̀е̑фи̑и̑ка (грч. ἐκτικός), ј̀е̑фи̑и̑ча̀в, на месту *х*: чаф̀у̀ра (< *џь-), ма̑и̑уф (тур. matuh), и̑зма̑и̑у̑фи̑и̑, и̑ома̑и̑у̑фи̑и̑, ма̑и̑у̑фи̑и̑, и̑рес̀е̑фи̑и̑ (заборавити, тур. se-hiv), ђула̀ф (тур. külâh), сил̀аф (тур. silâh).

одбацује клис: начинио сам мау), мајде бѳгме, мала (махала), мани грабљѳм, што се не манеш тога, мани се приче, немa манe, маниш, немaм маa, на маове, маом, маћа, мауна, мьeур, наглунуи, најаи, наѳдиш, нарамкиваи, нeошице, нeошке, нуѳди овaмо, објаи, оладиш, орaа, орaом, крца орaе, иaзуо, под иaзуо, испод иaзуа, иaран, иaраи, иaрљив, иaруша, иoишаи, иoјаи, иoлаиан (похлепан), ирeладиш, ирeладиш се, ирнуи, ирѳдиш, иуаћ, иунуи, иуољ о дувана, раи (лако, спокојно), раилук (спокојство), руо, саи, сирѳмаа, сирѳмау, сирѳма, сјаи, снау, са снаѳм, сѳа, ѳ сира, сирeа, о сирeе, судиша, суошша, по ирбуу, ирѳа (мрвица), удануи, узјаи.

— вр, кѳжу, ма (мах: ајмо да заузмeмо још по јeдан ма), ма (маховина: стaра бѳква, свѳ е спопаѳ ма), Мeше (идeм у Мeше), мије (биба се млијeко у мије), ѳдма, ѳра, ѳчу, иасиу, иу (пух), свр Лѳквe, сирѳма, сира, су, ирбу; висѳкија, дѳбрија, мaлија, мaдија, моија, ѳвија, иeишија, ивоија, иија, свија; ѳд њи, пѳшти и, отишлѳ и је, да и чувам, што и немa, тѳри и; виђо, даѳо, дѳђо, донeсо, ѳјдо, оишѳдо, рeко, уиeко, чу; бија, ја јеђа, ја нѳса, ја ѳћа.

Придеви сѳв и глѳв, у којима се, као што је познато, в није развило фонетским путем, чују се и у Васојeвићима, с тим што сам забележила и облик сѳ.

Као што се из наведених примера види, зев је понекад уклоњен контракцијом, и то углавном истих вокала: грѳи, грѳиѳом, дѳдиш, јаи, мала, објаи, иoјаи, саи итд., али и грѳиша (грехота), маћа (у Нахијама) итд.

Зев се уклања и сонантима в и ј у зависности од вокалске околине.

Секундарно в јавља се иза у: бѳва, бѳвa, бѳве, дувaн, глѳвaћ, цигaр дувана, дуваниш, дувaнција, здувaч, мѳва, оиѳваи, иѳвa, иѳвало, сувоија, ѳво, поред ѳва, ѳварно је.

Сви ови примери чују се и без прелазног в⁴: бѳа, бѳa, бѳе, глѳaћ, глѳи (глѳи гaзда), тѳ е зaуар, мушeма дуана, Милош дуани, бију здуачи, иасиуи (држали су иасије), фaта мѳе, зѳка мѳa, оиѳaће те вљетриша, што иѳаи у тa ѳгањ, немa ништа сѳо, сѳи зид, ѳарно, ѳар је, ѳорeц, ѳо.

Секундарно ј забележила сам у следећим случајeвима: дијaнија (има свaкe дијaније), дијаи (јeдва дија), задѳјаи се, заиѳјаи се (ѳзбрдо се заиѳам), кијаи, лија (лија лѳка), мајаи, Мијаило/Мијаиле/Мијајло, иијаи (иија — дѳша му ѳ нѳс), маћија.

Наставак 3. л. мн. имперфекта јесте -ају и спорадично -ау: бија-јѳ/бијаѳ, знаѳајѳ/знаѳаѳ, кѳсајѳ/кѳсаѳ, нѳсајѳ/нѳсаѳ, ѳћајѳ/ѳћаѳ, иeра-јѳ/иeраѳ, раћајѳ/раћаѳ, ѳмијајѳ/ѳмијаѳ.⁵

⁴ Стевановић није забележио ове облике (Стевановић 1933, 46).

⁵ Стевановић не доноси облике са -ају, а наставак -ау у ѳеговим примерима нема дужину (Стевановић 1933, 46).

Х се ретко супституише гласом *к*:

— *Крвâӣ, Крвâцкâ, крвâцк̄ӣ;*

— *Ме̄ӣо̄кӣја, Мика̄ило/Мика̄йле, њорк̄е̄ӣ* (купила сам *њорк̄е̄ӣа*), *нек̄ӣе̄ћи* (ударио ме *нек̄ӣе̄ћи*), *лек̄ӣе̄ћи* (ударио сам га *лек̄ӣе̄ћи*);

— *вâзд̄ук.*

Глагол *др̄к̄ӣа̄ӣ* чује се и у Васојевићима, али овде се ради, као што је познато, о изворном *к*, које је добијено једначењем сугласника по звучности (брада и јабучица ми *др̄к̄ӣе̄*).

Сугласничка група *хв* доследно даје *ф*:

— у корену *хвâӣ-*: *д̄о̄ф̄âӣан* (овâ су ђеца *д̄о̄ф̄âӣна*, жена му е била *д̄о̄ф̄âӣна*), *до̄ф̄âӣӣӣ* (ја *до̄ф̄âӣӣ* колијевку), *за̄ф̄âӣан, за̄ф̄âӣӣӣ, за̄ф̄âӣка* (кутлача), *ис̄ф̄âӣӣӣ* (испразнити посуду), *на̄ф̄âӣӣӣ се* (обавезати се: *нӣко не̄ће да се на̄ф̄âӣӣ да га чӯвâ*), *њо̄ф̄âӣâӣ, њрӣф̄âӣâӣ, њрӣф̄âӣӣӣ, с̄ф̄âӣӣӣ* (усирити), *с̄ф̄âӣӣӣ се* (усирити се), *ф̄âӣâӣ* (*ф̄âӣâ* ме вртом̄ушка), *ф̄âћкалӣца, уф̄âӣӣӣ* (дако се *уф̄âӣӣ*).

— у корену *хвал-*: *за̄фа̄л̄ъвâӣ, за̄фа̄л̄ӣӣ, неза̄фа̄л̄ӣца* (незахвалност), *фа̄ла, фа̄л̄ӣӣ, фа̄л̄ӣца, фа̄л̄џӣја.*

Што се тиче групе *хӣ* у Васојевићима је *кӣӣо*, *к̄ћ̄ела* у Лијевој Ријечи, а *сӣӣо*, *ш̄ћ̄ела* у Горњој и Доњој нахији.

Палатализацију *х* налазимо у *ма̄шӣна* (маховина), *за̄ма̄шӣвâӣ* (замахивати), *сӯшӣ* (сувљи).

Група *џх-* и у Васојевићима је дала *џв-*: *џв̄ор, џв̄орак.*

У Васојевићима се, наравно, не јавља ни секундарно *х*, па тако срећемо: *р̄ђа, р̄вâӣ се, в̄ен̄е̄.*

Изложени материјал пружа очекивану слику. Глас *х* је ишчезао из говора Васојевића у свим позицијама. Разлог за потпуну елиминацију овог непарног фрикатива налази се у општој штокавској тежњи за успостављањем симетричне структуре консонантског система. Суседство муслиманских говора Плава, Гусиња, Бихора и Новог Пазара, који знају за овај глас, није могао оставити трага у фонетизму Васојевића, јер је верска баријера била веома велика у овим крајевима, у којима се вековима водила борба између хришћанства и ислама. За италијанске говоре пак, чији је утицај допро и до Васојевића, што се види из бројних романизама у примерима, карактеристично је губљење ове фонеме, а није је било ни у далматинском романском.

Чување фонеме *ф* је, међутим, појава супротна основним штокавским тенденцијама. Објашњење за то пружа лингвистичка географија. Говори у којима се чува *ф*, међу њима и говор Васојевића, налазе се уз саму ивицу штокавске територије и у тесном су контакту са нештокавским, па и несловенским говорима, који у свом фонетизму имају овај глас.

Описани консонанти потврда су мишљењу да се може „чак говорити о два главна правца у развоју штокавског консонантизма, једном“, како каже проф. Ивић, „изворно домаћем и другом који представља резултат додира са суседним језицима“ (Ивић 1994, 110).

Циљ нам је, дакле, био да дамо нов материјал и употпунимо дијалекатску слику штокавских говора у једном њиховом сегменту, али и да, ослањајући се на радове проф. Ивића, и на овом примеру покажемо како је професор, пратећи судбину језика и његових система у времену и простору, у сусретању и додиру са другим језицима, у друштвеној историји и еволуцији, налазио узроке за промене и унутрашње токове у језику и како је сваку еволутивно посматрану појаву анализирао у светлости стања и кретања целокупног система у дато време, откривајући смер језичких појава и отклањајући тако многе дилеме будућих истраживача још неописаних говора.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић 1931 — Р. Бошковић, *О ѝрироди, развијку и заменицима гласа х у говору Црне Горе*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1931, 179–196.
- Ивић 1956 — Д-р Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 218 + Дијалектолошка карта штокавског наречја.
- Ивић 1957^a — Др Павле Ивић, *Два главна ѝрвца развоја консонантизма у српскохрватском језику*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1957, књига II, 159–184.
- Ивић 1957^b — Павле Ивић, *О говору галијољских Срба*, СДЗБ 1957, књ. XII, стр. XXI + 520.
- Ивић 1994 — Павле Ивић, Целокупна дела. Том III: *Српскохрватски дијалекти, њихова стурктура и развој. Прва књига: Ојшћа размајрања и штокавско наречје. С немачког ѝревела Павица Мразовић*. — Сремски Карловци — Нови Сад (Издавачка књијарница Зорана Стојановића), 1994, стр. 319 + дијалектолошка карта српскохрватског језика.
- Ивић 1998 — Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1998, књ. XLI/2, 113–132.
- Рјећник JAZU — *Рјећник хрватскога или српскога језика*. — У Загребу (Југославенска академija зnanosti и умјетности), 1880–1882–1975–1976, књ. I–XXIII.
- Skok Etim. — Petar Skok, *Etimologijski рјећник хрватскога или српскога језика*. — Загреб (Југославенска академija зnanosti и умјетности), 1971, књ. I; 1972, књ. II; 1973, књ. III; 1974, књ. IV.
- Стевановић 1933 — Михаило С. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1933–4, стр. 128 + карта црногорских племена.

Rada Stijović (Belgrade)

THE FRICATIVE CONSONANTS x AND ϕ IN THE SPEECH OF VASOJEVIĆI

Summary

Followed in this article is the fate of fricative consonants x and ϕ in the speech of Vasojevići which belongs to the zetsko-sjениčki dialect of the Serbian language.

The non-paired constrictive x has completely vanished from this speech, which is in accordance with the general Štokavian tendency toward establishing a symmetrical structure of the consonant system. The Moslem vernaculars of Gusinje, Plav and Novi Pazar in which it is preserved, have not influenced the Vasojevići phonetics due to the religious barrier, and the other neighbouring vernaculars have lost it too.

On the other hand, the phoneme ϕ is quite frequent in the speech of Vasojevići — it often occurs in loanwords (*фа̀брика*, *фа́ја*) and in onomatopoeic words (*фѝјука̀и*, *фѝкнѹи*), but it can also stand in the place of etymological ν (*фѝр*, *фр̀ба*) or in the place of $\bar{\nu}$ (*иосѝфка*, *кѡфча*), while in some cases it can be a substitute for κ (*јѣфѝика*) or x (*чафѹра*). The explanation of this phenomenon, which is completely contrary to basic Štokavian tendencies, is to be sought in linguistic geography: the speech of Vasojevići lies on the very edge of the Štokavian territory and it is in a close contact with non-Slavic dialects whose phonetics does feature this sound.

This paper also corroborates the thesis of Pavle Ivić that the Štokavian consonantal system has been developed in two principal ways — one which is based on the idioglottal heritage, and the other which is the result of contacts with the neighbouring languages.